

METONIMIYALARNING LINGVOMADANIY VA LEKSIKOGRAFIK TAHLILI

Qo'qon Pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti fakulteti

2-kurs magistranti

To'ychiyeva Husnida Muzaffarjon qizi

Annotatsiya. Ushbu maqola metonimiya ko'chim turi va uning dunyo tilshunosligida tutgan ahamiyati haqida so'z yuritib, metonimiyaning turlaridan namunalar keltirib o'tadi.

Kalit so'zlar: metonimiya, zoomorfik, fitomorfik, antropomorfik, ximiomorfik.

Абстрактный. В данной статье говорится о стилистической фигуре метонимии и ее значении в мировой лингвистике, а также приводятся примеры видов метонимии.

Ключевые слова: метонимия, зооморфный, фитоморфный, антропоморфный, хемоморфный.

Abstract. This article talks about the stylistic figure of metonymy and its importance in world linguistics, and gives examples of the types of metonymy.

Key words: metonymy, zoomorphic, phytomorphic, anthromorphic, chemomorphic.

Metonimiyalar eng ko'p qo'laniladigan ko'chim turlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham uni ko'pchilik olimlar o'rgangan va quyidagi turlarga ajratgan. Dunyo tilshunosligida zoomorfik, fitomorfik, antropomorfik, ximiomorfik, vegetatomorfik kabi metonimiyalar mavjud. Xususan, Arastu davridan boshlangan metaforologik tadqiqotlar sirasida zamonaviy tadqiq usullari asosida bir til asosida yoki qiyosiy aspektda – turli aspektlarda atroflicha o'rganildi va o'rganilmoqda.

Shu o`rinda *fitomorfik* va *fitonimik* atamalarini bir-biridan farqlashimiz lozim bo`ladi. Fitonimik Metonimiya deganda faqat o`simlik nomlari asosidagi nom ko`chishlari nazarda tutiladi: *chinor* (“uzoq umr”), *sarv* (“qad”), *lola* (“chiroy”) kabi. Biroq fitomorfik metonimiyada o`simlik nomlari, xususiyatlari, qismlari, hosil, mahsulot nomlarining metaforik qo`llanilishi nazarda tutiladi: *danak* (“nevara”), *ildiz* (“ajdodlar”), *meva* (“farzand”) kabi.

Misol uchun: *Danagidan mag`zi shirin.*

Muhabbat mevasi, umring chinordek uzun bo`lsin kabilar.

O`simliklar xalqlar turmush tarzida keng ahamiyatga ega. Xalq hayotini o`simliklarsiz tasavvur qilib bo`lmaydi. O`ziga xos iqlim sharoiti, suvga bo`lgan munosabat, undan kelib chiquvchi organizmning oziq-ovqatlarga bo`lgan ehtiyojining o`ziga xosligi, o`simliklar dunyosining rang-barangligi, shuningdek, muhitga bog`liq ravishda milliy va diniy dunyoqarashning o`ziga xos tarzda shakllanganligi kabi qator omillar xalqimizning borliqni o`ziga xos tarzda idrok etishi, tasniflashi, tilda mavjud birliklar bilan nomlash va qayta nomlashni taqozo qiladi. Masalan, o`zbek tilining botanik terminologiyasi boshqa terminologik tizimdan, xususan, jonli xalq so`zlashuv nutqidan keskin farqlanadi. O`zbek tilining botanik terminologiyasi ishlanganligi, o`simlik nomlari leksemalari sistemaviy asoslarda tadqiq qilinganligi¹ bizning ishimizni ma`lum darajada osonlashtiradi.

Tabiiyki fitomorfik metonimiyada fitonimik leksikaga asoslaniladi.

Fitonimik leksika atalmishlari ildizsimonlar, maysalar, poyalilar, butalar va daraxtlardan iborat bo`lib, ularning ilmiy, badiiy, so`zlashuv uslubi hamda turli dialektlardagi varintlarini qamrab oladi.

Albatta, o`simliklardan olingan oziq-ovqat yoki dori (malham) nomlari ham metaforik qo`llanishlarga ega bo`lishi mumkin. Bunda ularning periferiyadagi o`rni masalasi e`tiborga molik bo`ladi. Agar metaforik qo`llanishga asos bo`layotgan so`z periferiyadan tashqari chiqqan bo`lsa, aniqrog`i, ularni qurshov yoki markaz bilan bog`lab turuvchi semantik “ip”lar kuzatilmasa, ularni tadqiqqa tortish maqsadga

¹O`zbek tilida o`simlik nomlari leksemalari: tizimi va badiiy qo`llanilishi: Filol. fanl. nomz. ...diss. – T., 1998. – 24 b.

muvofig emasligi e'tiborga olindi. Masalan, o'simliklardan olingan dori mahsulotlari ikki turga bo'linadi:

a) xalq tabobatida ishlatiladigan dorivor o'simliklar;

b) zamonaviy tibbiyotda ishlatiladigan farmakologiya mahsulotlari nomlari.

Xalq tabobatida qo'llaniladigan o'simlik nomlari va ularga bevosita daxldor atamalar fitomorfik leksemalar semantikasidan uzilmagan yoki ularning aynan qo'llanishlari bo'ladi. Masalan, *sumbul, ravoch, kavrak, ifor, takasaqol, kiyik o't* kabi.

Zamonaviy meditsinida qo'llanadigan dorivorlar ma'lum bir o'simliklar asosida tayyorlangan bo'lsa-da, ularning tarkibi, xususiyati ko'zda tutilayotgan fitonim bilan bog'liqligi jamiyat a'zolari tomonidan sotsial e'tirof etilmagan bo'lishi mumkin va odatda, bunday dori mahsulotini bevosita o'simlik bilan bog'lash kontseptual xarakterga ega emas. Shu boisdan metaforik talqinda metaforologiya semantik uzilishga uchragan birliklarni asos markaz yoki qurshov leksemalari bilan bog'lab ish ko'rilmaydi.

Fitomorfik metonimiyaning aksariyati lingvistik metonimiyadan ko'ra mental tabiati bilan xarakterlanadi. Zero, yangi ifodalanayotgan metaforik ma'no, avvalo, mentallik xususiyati, milliy ruhiyat bilan omuxtalashgan bilimlarni aks ettirishi bilan xarakterlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём // Теории метафоры. – М.: УРСС Эдиториал, 2004. – 256 с..
2. Лихачев Д. С. Очерки по философии художественного творчества. — СПб.: БЛИЦ, 1999. — 191 с.
3. Лукьянова Н. А. Семантические процессы в лексико-семантических группах // Семантические процессы в системе языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – С. 24-27.

4. Мамадалиев А. К выражению персонификации в актантной структуре предложения: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 1982. – 24 с.
5. Молчанова А. Н. О переносно-образных значениях слов // Аспекты лексического значения. – Воронеж, 1982. – С. 23-29.
6. Морковкин В. В. Лексическая многозначность и некоторые вопросы ее лексикографической интерпретации // Русский язык. Проблемы художественной речи, лексикологии и лексикографии. Виноградовские чтения. IX-X / Отв. ред. Н.Ю. Шведова.-М., 1981.-С. 153-166